

Šípková, Milena

Podmínkové věty v hanáckých nářečích

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1992, vol. 41, iss. A40, pp. [55]-59

ISBN 80-210-0547-5

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222/digilib/101367>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILENA ŠIPKOVÁ

PODMÍNKOVÉ VĚTY V HANÁCKÝCH NÁŘEČÍCH

1. Způsob utřídění základních typů a podtypů podmínkových konstrukcí přejímáme z práce M. Grepla — P. Karlíka (1986). Chceme tak na tomto pozadí zvýraznit shody a rozdíly mezi spisovným jazykem a zkoumaným dialektem, a to jak v typech, tak ve spojovacích prostředcích. Při interpretaci některých odstínů podmínkových vztahů, viděných z abstraktnějšího hlediska kauzálně-následkového, vycházíme ze speciálních studií P. Karlíka (1990 a, 1990 b) o větách podmínkových; nepřehlídíme však jako on k pragmatickým konsekvencím některých konstrukcí, tj. k jejich možnému využití jako ilokučních indikátorů; nezabýváme se tedy jejich (možnými) ilokučními potenciály, neboť v této oblasti nejsou mezi útvary nářečními a útvary popisovanými P. Karlíkem v podstatě žádné rozdíly. Zato k tomuto příspěvku o podmínkových větách připojujeme i útvary a konstrukce s podmínkovým infinitivem; i to je do jisté míry inspirováno výklady v práci M. Grepla — P. Karlíka (1986), ale také už studii K. Svobody (1960, 1962). Pokud jde o teritoriální rozšíření podmínkových konstrukcí (včetně infinitivních), popřípadě spojovacích prostředků, přihlížíme k syntaktickým dialektologickým pracím J. Balhara (1974) a J. Chloupka (1971).

REALIZACE PODMÍNKOVÝCH VZTAHŮ

2. Pro hypotaktické vyjadřování podmínky možné nebo reálné má nářečí poměrně velké množství spojovacích prostředků. Při ante-

* Nářeční doklady jsou v článku lokalizovány těmito zkratkami: Blíž = Blížkovice, Cti = Ctidružice, Dol = Dolany, Hli = Hlinsko, HP = Horní Poříčí, Hro = Hrochov, Chr = Chromeč, Laž = Lažany, Li = Lipová, Lou = Loukov, Nos = Nosislav, OsB = Osová Bitýška, Stra = Stražisko, Ště = Štěpánov, Tiš = Tištin, Věž = Věžná, Vlad = Vladislav, Žeb = Žebětín, Žel = Želatovice.

pozici podmínkové věty stávají na začátku věty řídicí obvykle odkazovací výrazy *tak, tož, teda*.

2.1. Častá je spojka *jestli* v různých hláskových variantách. Sloveso v podmínkové větě je v indikativu, řídicěji v kondicionálu: *ješle to pozná, tag mňe zabije Li; esl tudle ti ho neviděl (= neviděli), tak přijede vo šesti Cti; lesy byla jaká jetelina nebo seno, to fšeko zežrali koňe a krávvy byly ošizený Lou; — esli bi to vidrželo, tag bisme stavjeli do věški OsB.*

2.2. V centrální hanácké oblasti a v úseku hanáckých nářečí sousedícím s nářečími východomoravskými se užívá běžně příklonné spojky *-li*, která se už v jiných tradičních nářečích (kromě východomoravských) nevyskytuje. Je to zajímavé také proto, že i ve spisovném jazyce je podmínkové-*li* dnes už do jisté míry prostředkem knižním. Příklady: *chcu-li, uvařim si čaj, chcu-li, uvařim si to — kafe Žel; chčež-le jít, poť, nechčež-le, nechof Hro; máte-li nějakó prácu, dělěte Nos; — přejele-le beste na velkonoce, tož behme se muhle za ňó pořivat Hro.*

2.3. Podmínková věta může být připojena také spojkou *pokud* s indikativem nebo s kondicionálem: *a pokut to neňi, tak to ide fšeko Lou; pokud beste chčele, tag vám hopečo bochto Hro; pokud be to vedrželo, tak to zapře kameňem Li; pokud be přšelo, necháme to bet Hro.*

2.4. Nejčastěji bývají věty s podmínkou potenciální uvozeny spojkou *když* s indikativem nebo s přítomným kondicionálem: *diž druzi só za třinást sed živi, já budu taki Žel; dyš pravda majó čas, tož přijedó za mnó Lou; — diž bis to spleťl, ňic sa nestane Blíž; a dež be te bile, tož jim to voplat Hro; muže spat f kocheňi, dež be přešil Hro.*

V minulém čase vyjadřují podmínkové věty s *když* děj nějak neaktuální a mají zpravidla indikativ: *voňi misleli, že só neco víc, diš jim říkali pantáfi Blíž; dež nekemo na červenko to prase zdechlo, oňi to vhrabale, oňi to sňedle, no Ště. Neaktuálnost (uzuálnost, opakovanost) bývá příznakově signalizována iterativy, a to častěji než ve spisovném jazyce: *dež bévalo pjekňe, tak sme choďivale s tačkem do Voklok Hro; dež mival peňize, pijával mbc Hro; spávával tade, deš sem ješče jezďival Li.**

Ve větách s podmínkou reálnou bývá jen indikativ; mají blízko k větám příčinným nebo důvodovým: *dež nésó doma (= protože nésó doma), tak pudem prič Hro; deš přejele, tag jim mosim přece neco dat Hro.*

2.5. Často bývají věty vyjadřující možnou podmínku připojeny spojkou *jak* s indikativem nebo s přítomným kondicionálem; *jag neňi hvjezdíčeg na Tři krále, bude malá úroda brambor Lou; jak nebodete ticho, dostanete ešče Nos; — jag be te belo zema, přendi dom Ště.*

Podmínkové věty s *jak* s indikativem přítomným a zvláště minulým jsou typické pro vyjádření podmínky reálné: *no jak tobje chutnál, tož mi bude taki chutnat Žel; jak sem nešla já, tož nešle drohi take Ště; jag nepřešil, tak pudem dom Li; jak nejede na kole a do pješke, to mosi bet nachlastané Cti. Poslední příklad je třeba interpretovat jako tzv. podmínku inverzní.*

2.6. Potenciální podmínka může být vyjádřena i větami se spojkou *kdyby* s kondicionálem přítomným. V hlavní větě bývá indikativ nebo imperativ: *Ano, dibi te spal botek, tož už ho v živoťe nenanděš Žel; ale*

to díbi se urvalo, tož z váz nezustane aňi masné flek Žel; — Jarku, díbis chtel zelí nebo knedle, řekňi Hod.

2.7. Běžné jsou i konstrukce, v nichž je podmínková věta uvozena složenou spojkou *v případě že*: *f připade že nebodo doma, nech to stát ho dveři Hro*; *f připade že bech homřela, tag zďeđi fšecko Julka Li*. Ojedinelá a odumírající je složená spojka *v pádě že*: *f páđe že be mře řidz nedale, pudo za tajemňikem Hro*; *f páđe že bel vopilé, tag mo daji flastr Li*. Nemožná nejsou ani spojení *v pádě-li*: *f páđe-le nebodó mřet rohlike, kop chleba Hro*.

2.8. Často bývá v nářečí podmínkový vztah ztvárněn souřadnou souvět-nou formou. Věty jsou spojeny asyndeticky nebo spojkou *a*.

(1) Podmínková věta obsahuje modální sloveso *muset* nebo *mít*: *mosel be to negdo zalivat, pag be to rustlo Ště*; *mosel bech to napřed videt, a pag bech temo hovjeřel Hro*; — *máš ho nezlobit, a nebode plakat Hro*.

(2) Podmínková věta má formu imperativní; spojení je zpravidla syn-detické: *homé to náčeňi (= nádobí) a mužež jid litad ven Hro*; *deť si neco hošetře a me te předáme Li*.

(3) Podmínkový vztah často vyplývá jen z obsahu asyndeticky spojených vět: *chcete jest, tak musite đelat Nos*; *pošló mře do špitála, pudo Hro*; *rozbilaz neco, moselas to zaplatiř Ště*; *múžeš, je dobře, nemúžeš, fšeci se na tebe vikašló Věž*.

(4) Živé jsou zvláště konstrukce s opakováním téhož slovesa ve větě hlavní i vedlejší; často jde už o obraty do jisté míry frazeologizované: *su tady su, něsu, něsu Lou*; *no a tak pude, pude, nepude, nepude Cti*; *povidám sy, vzál, vzál nepudu se vješat Lou*; *umřu, umřu, no co OsB*; *dá, dá, nedá, nedá Věž*; *přende, přende, nepřende, nepřende Hro*.

3. Podmínka ireálná bývá v hypotaktické souvět-né struktuře nejčastěji ztvárněna vedlejší větou se spojkou *kdy* s kondicionálem minulým.¹ Ten má často formu abundantní. Tím je dán kontext natolik jednoznačný, že se ve větě hlavní (na rozdíl od spisovného jazyka) pak už běžně klade indikativ. Může v ní být ovšem i kondicionál — minulý i přítomný: *debech ho bela nebela bévala zachetla, tak spadl do té stodně Hro*; *debe bévalu se tu pruzrađilu, tak te Lažane bele jak Liđice Laž*; *debe nebela bévala mřela to zaplacení, ten hotel, tag mohla klidně spad o nás Ště*; — *dibi tadi nebévali bíli naši, šla bich Zeb*; *ale dybyh byl šel ze zemjeđelství, z jézédé, no tag byh nebyl mjel vídz jag dyš takový tři stofky dúchodu Hli*.

Je-li v podmínkové větě kondicionál přítomný, bývá ve větě hlavní pro jednoznačnost kondicionál minulý: *debehme tam stavjele, tag on náz béval be mosel postíř až na hraňice Dol*; *dibiste každá ze dva ze tři řiski kópila, já bich vám to bila zaplatřila Hod*.

Kondicionálu přítomného se užívá v případech, kdy nereálnost podmínky jednoznačně vyplývá z kontextu nebo situace: *debech mřela dobri nohe, tag bech se tak nebála Laž*; *ďeđóšek, ten be vám toho napovidal, debeste tade beli díl Cti*.

¹ K jeho postavení v současném českém mluvnickém systému viz E. Macháčková (1980).

3.1. Výrazný typ tvoří záporné jmenné věty s *kdyby ne* s genitivem záporovým ve významu „kdyby nebylo...“: *dyby ne záhumenkové krávy, tag zme mjeli hlat Hli; debe ne našeho tatka, tak sme to chalópko nekópile Hro; díbi ne toho horka, bilo bi tu dobře Tiš; já díbi ne toho kočára, tag nemožu vubec choďit Tiš; díbi ne televize, tak ste tadi večer sama Zel.*

3.2. Specifický typ nereálných podmínkových vět představují věty se spojkou *jak* s minulým indikativem: jako fakt platí opak toho, co se říká v obou větách: *jak sem nestál f přikopje, bel sem přejeté Hroch; jak šil pikem, tak sme to vehrále Li; jaks nepřišels, tak sme jeli sami Tiš; — jag nám te peňize pučele, tag behme bele bévale to chalópko postavile Li.*

V těchto strukturách může být i kondicionál: *jag be mňe béval bel videl nist nejakó nuško toho chrasťi, tag bech to mosela zaplatit Hro; jag be se ta fura převrátila, tag bel negdo zabité Cti.*

3.3. Také ireálný podmínkový vztah bývá v nářečních promluvách často ztvárněn paratakticky. V podmínkové větě je modální sloveso *muset* nebo *mít*: *mosele behme si bévale vepučet peňize, a pag behme bele muhle to pole kópit Hro; mňel sem to vjedet, a nebel bech s něm vubec mluvil Cti.*

3.4. Živým typem podmínkového souvětí je asydentické spojení, v němž je ireálná podmínka vyjádřena větou infinitivní; lze ji chápat jako nominalizaci věty slovesné, proti tomu však mluví to, že podmínkový infinitiv může mít u sebe podmět: *já bet tvá mamka, tak ti hnet vrazim Nos; no jet tam na přísaho rodiči, museli be jet v noci tam a v noci spátki Vlad; seďet tade tatik, tem be te dal kóřet! Hro; dostala bez na prcino, te kvitka trhať Dol; deď beh zmrzla, bes kabáta tade seďet Ště.*

4. V tzv. inverzním typu podmínkového souvětí² se užívá buď uvedených podmínkových spojek se slovesy *chtít*, *mít*, nebo spojky *aby*: *ešle chce to vesokó hoďelat, tak se mosi hočet Hro; — jak to má bet pevni, tak sa tam mosijó dat te novi tihle Hro; — abehme neco f tim lese našle, tag mosime jit skoro ráno Li; abes to stihl, mosiš jet prvňim vlakem. Blíž. Zdá se, že o podmínkách platnosti věty s *aby* rozhoduje do značné míry i větosled.*

5. Z hlediska teritoriálního, tj. zejména ve vztahu k nářečím lašským (slezským) a východomoravským, jeví se soustava podmínkových konstrukcí takto:

V lašských nářečích (J. Balhar, 1974) jsou doloženy téměř všechny naše typy s výjimkou spojení se spojkou *-li*. Autor neuvádí také konstrukce s *pokud* v platnosti podmínkové. Nejasná je rovněž existence konstrukcí s postponovaným podmínkovým infinitivem typu *deď beh zmrzla, bes kabáta tade seďet*. Její existenci / neexistenci bude třeba ověřit.

Také nářeční podmínkové typy východomoravské (J. Chloupek, 1971) jsou v zásadě identické s typy hanáckými. Vyskytuje se tu i spojka *-li* v podobě *-i*: *bude-i třeba, musíme sa nedať*. Ani J. Chloupek však neuvádí v podmínkové funkci spojku *pokud*. Z autorova textu není

² K jeho vymezení viz M. Grepl—P. Karlík (1986).

rovněž jasné, zda ve východomoravských dialektech žijí zmíněné konstrukce infinitivní, mimochodem velmi starobylé.

LITERATURA

- BALHAR, J.: Skladba lašských nářečí. Praha 1974.
 GREPL, M.—KARLÍK, P.: Skladba spisovné češtiny. Praha 1986.
 CHLOUPEK, J.: Aspekty dialektu. Brno 1971.
 KARLÍK, P.: Ilokuční potenciál podmínkových souvětí, SaS 51, 1990 a, s. 81—94.
 KARLÍK, P.: Podmínková souvětí v mluvním aktu. NŘ 73, 1990 b, s. 188—195.
 MACHÁČKOVÁ, E.: Ústup kondicionálu minulého? NŘ 63, 1980, s. 62—67.
 SVOBODA, K.: Infinitivní věty podmínkové, NŘ 43, 1960, s. 65—80.
 SVOBODA, K.: Infinitiv v současné spisovné češtině. Praha 1962.

CONDITIONAL CLAUSES IN THE DIALECTS OF HANÁ

From the vertical point of view, i. e. with regard to the standard language, the dialectal hypotactic conditional constructions differ by the fact that they are more often introduced by conjunctions *když* and *jak*. Conditional conjunction *-li*, which is nowadays rather bookish in the standard language, is frequent as well. Frequent are also paratactic conditional constructions, especially the following types: *pošló mñe do špitála, puđo; přende, přende, nepřende, nepřende*. In the horizontal (territorial) aspect of confrontation the types with conjunction *pokud* and *-li* have not been evidenced from the Lachian dialects. On the contrary conjunction *-li* (in the form *-i*) is frequent in the East-Moravian dialects. It is necessary to verify the infinitive type of construction *deť beh zmrzla, bes kabáta tade seđet* in both dialectal types mentioned above.

